

ENKELE OPMERKINGEN OVER DE STRAF DER STENIGING IN HET OUDE TESTAMENT

In Ex. 19:12 lezen wij dat Mozes maatregelen moet nemen om het volk Israël op een behoorlijke afstand te houden van de berg Sinai, waar Jahve zich zal openbaren. Niemand mag de berg beklimmen of zelfs maar de voet ervan aanraken. Ieder die zich daaraan zal schuldig maken, moet ter dood gebracht worden. Dan volgt in vs. 13: *lô tigga^c bô jād ki sâqôl jissâqêl...*, welke woorden men vrijwel algemeen vertaalt met: geen hand zal hem aanraken, want (of: maar) hij zal (zeker) gestenigd worden.

De vraag is wat bedoeld wordt met die eerste woorden van vs. 13; speciaal: waarop heeft de prepositie met suffix *bô* betrekking? Grammaticaal zijn twee opvattingen mogelijk: *bô* kan slaan op de *berg Sinai*; het kan ook slaan op de *mens die* (c.q. het dier dat) *de berg betreedt* tegen het verbod in, en daarom gedood moet worden. Beide mogelijkheden vindt men dan ook in de vertalingen vertegenwoordigd. Daarbij valt al dadelijk op dat zowel de Targum¹⁾ als Septuagint²⁾ en Vulgaat³⁾ de tweede opvatting huldigen, maar dat eerst de *latere* vertalingen op dit punt variëren. De meeste van deze kiezen eveneens voor de tweede opvatting;⁴⁾ slechts bij een drietal welke ik raadpleegde, vond ik de eerste.⁵⁾

Waar wij blijkbaar geen keuze kunnen doen op grond van het hebreeuwse taaleigen, is de vraag of er andere overwegingen zijn, die een beslissing in de ene of de andere richting mogelijk maken. Ik meen van wel. Wanneer men *bô* laat slaan op de berg, dan is men gedwongen in vs. 13a een herhaling of beter nog een toespitsing te zin van het verbod in vs. 12: men mag de berg niet alleen niet betreden, maar zelfs ook niet met de hand aanraken. Op zichzelf is een dergelijke dubbele redactie van eenzelfde gebod of verbod zeer wel mogelijk; zij komt meermalen voor,⁶⁾ en er is geen enkele aanleiding om hier een „naad” te zoeken tussen twee oorkonden of tradities. Er is echter een ander bezwaar tegen de mening dat vs. 13a een toe-

¹⁾ Onk.: *lâ tiqraḅ bêh jēdâ ʕré itreḡâmâ jitreḡêḡm.*

²⁾ *Ouch hapsetai autou cheir; en gar lithois lithobolêthêsetai.*

³⁾ *Manus non tanget eum sed lapidibus opprimetur.*

⁴⁾ *St. vert.; Leidse vert.; The Holy Scriptures*, Jewish Publ. Soc. (1917); *La Sainte Bible* 1939 (SEGOND); *Die Heil. Schrift*, 1927⁴ (MENGE); *Canisiusvert.* (1937); *Modern reader's Bible*, 1917 (MOULTON); cf. EHRLICH, *Randglossen* I, t.p.

⁵⁾ KAUTZSCH-BERTHOLET, *Die Hl. Schrift d.A.T.* 1922⁴ (HOLZINGER): *Kein Hand darf ihn berühren; Steinigung steht darauf.* — *Die Bybel* (Zuid-Afrik. vert. 1934): *geen hand mag dit aanraak nie; maar hy moet sekerlik gestenig word.* — BUBER-ROSENZWEIG, *Die Schrift* (z.j.) *nicht rühre dran eine Hand, er wird stein-gesteinigt...*

⁶⁾ Bijv. Num. 35:11 vv.; Deut. 25:13 vv.

spitsing is van vs. 12. Dat zou immers betekenen dat hier inderdaad naast het betreden van de berg (dat dat de zin is van *nāga*^c in vs. 12 wordt door niemand betwist) ook het aanraken ervan met de hand nog eens afzonderlijk en opzettelijk verboden is. — Maar wat zou dat voor zin hebben? Wie van de Israëlieten zou er op de gedachte komen, deze berg, waarvan een ieder immers wist dat hij „heilig” was en om zo te zeggen „onder stroom” stond, met de hand — dat wil dus zeggen: opzettelijk — aan te raken? Bovendien: vallen de dieren ook onder dit verbod? Zij worden in vs. 12 niet genoemd (al kunnen ze daarom wel erbij inbegrepen zijn gedacht), maar juist in vs. 13 wél. En ten slotte meen ik dat, wanneer het werkelijk de bedoeling was geweest te waarschuwen dat men ook zelfs met de hand de berg niet mocht aanraken, dit „zelfs” wel op een of andere wijze tot uitdrukking zou zijn gebracht; het hebreuws heeft daar middelen genoeg voor.

Reeds om deze redenen komt het mij zeer onwaarschijnlijk voor dat in vs. 13a *bô* betrekking zou hebben op de berg Sinai. Maar ook het vervolg van vs. 13 verzet zich m.i. tegen die opvatting: . . . want (of: maar; beide zijn grammaticaal evenzeer mogelijk) hij zal gestenigd worden. Daarmede wordt natuurlijk de mens bedoeld die de berg heeft betreden. Maar als men in vs. a de berg als object heeft genomen, dan hangt het subject van vs. b min of meer in de lucht. Nu is het plotseling optreden van een nieuw subject allerminst een zeldzaam verschijnsel in de hebreeuwse zinsbouw, en verschillende vertalingen beroepen zich daar dan ook op in dit geval. Maar men mag een dergelijke subject-wisseling slechts aannemen wanneer er geen andere mogelijkheid overblijft. Men mag dat zeker niet doen, wanneer er zónder dat een bevredigender vertaling te verkrijgen is, die ondersteund wordt door het gehele verband. En ik meen dat dat hier het geval is. Steunend op de Targum, op LXX en Vulgaat zou ik willen vertalen: (12b) ieder die de berg aanraakt zal ter dood gebracht worden. (13a) Geen hand mag hem aanraken, maar⁷⁾ gestenigd zal hij worden.

Wanneer wij dit als de juiste vertaling aanvaarden, dan hebben wij hier te doen met een interessante tekst. Hier wordt met zoveel woorden uitgesproken dat hij die gestenigd wordt, niet mag worden aangeraakt.

Waarom mag dat niet? Het antwoord dat, dunkt mij, duidelijk tussen de regels te lezen is, is dit, dat hij die de berg betreden heeft, daardoor „geladen” is geworden en zodoende een gevaar is voor zijn volksgenoten. Hij moet worden *gedood* omdat hij de heiligheid van Jahve niet ontzien heeft. Maar dat doden moet door *steniging* ge-

⁷⁾ Het verband vraagt m.i. eerder een tegenstellende opvatting van *ki*, dan een redegevende.

schieden opdat er geen contact zal zijn tussen de overtreder en de uitvoerders van de straf, waardoor deze laatsten óók besmet zouden worden met „heiligheid”.⁸⁾ De steniging draagt hier duidelijk het karakter van „doden uit de verte” en heeft een dynamistische achtergrond.

Het gaat natuurlijk niet aan, van hier uit nu maar dadelijk de hele stenigingspraktijk te verklaren. Maar er is toch, naar het mij voorkomt, wel reden om aan deze kant van de zaak meer aandacht te besteden dan vaak gebeurt. Het is bijv. opmerkelijk dat BERTHOLET in zijn, w.i.w. zeer korte, artikel „Steinigung”⁹⁾ met geen woord over een dynamistische achtergrond spreekt, maar uitsluitend de nadruk legt op de demonistische: „Es gilt die Seelen oder Geister verbrecherischer und unbefriedeter Menschen durch schwere Bedeckung der Leiche an Ort und Stelle zu bannen.” Onder omstandigheden zal dat motief zeker hebben meegesproken, maar daarmee is lang niet alles gezegd.

Er zijn in het O.T. enige plaatsen die, wanneer wij ze in onderling verband met elkander brengen, aantonen dat de voorstelling die wij in Ex. 19:13 menen te vinden, in oud Israël wel degelijk bekend was. Het is niet toevallig dat dat juist plaatsen zijn die spreken over de *hērem*, de ban, waardoor men iets of iemand wijdde ter vernietiging. Zoals bekend, komt de ban herhaaldelijk voor in verband met het verwoesten van de kanaänietische steden die Israël innam, en het doden van de inwoners daarvan en bloc.¹⁰⁾ Maar wat ons hier vooral interesseert, zijn die plaatsen waar het woord wordt gebruikt met betrekking tot individuen.

Instructief is al dadelijk het verhaal in Joz. 7. Jericho is een *hērem* voor Jahve (vgl. 6:17); niemand mag zich daarvan iets toe-eigenen. Wanneer Achan dat toch doet, dan is het gevolg dat Israël geen standhouden kan tegen de vijanden en een nederlaag lijdt bij Ai. Als Jozua Jahve raadpleegt bij de ark, om te weten te komen wat de oorzaak van de nederlaag is, dan antwoordt Jahve hem (7:12): Israël kan geen standhouden en moet vluchten voor de vijand omdat zij tot *hērem* geworden zijn.¹¹⁾ Aan deze ongewenste situatie kan slechts op één manier een einde komen: zij moeten de *hērem* uit hun midden vernietigen (*hisjmid*) (vs. 12), d.w.z. zij moeten de schuldige, de man die „in de ban” is¹²⁾ doden (vs. 15). Daardoor

⁸⁾ De vraag of er achter het verhaal in Ex. 19 oorspronkelijk de voorstelling ligt dat hy die de heilige berg betreedt, automatisch sterft, laten wij hier rusten.

⁹⁾ R.G.G.² s.v.

¹⁰⁾ Bijv. Deut. 2:34; 3:6; Joz. 6:21, etc.

¹¹⁾ *ki hājū l'hērem.*; d.i. niet dat zij „onder de ban” zijn geraakt, maar dat zij zelf tot „ban”, tot iets dat prijsgegeven wordt, zijn geworden.

¹²⁾ *hannilkād bahhērem*: de man die door het lot aangewezen wordt als verkerende in de toestand van *hērem*.

zal de toestand van *hērem* uit de weg worden geruimd (*hēsir*, vs. 13).

Het is dus zo, dat de *hērem*-kwaliteit zich meedeelt: eerst van de goederen die „ban” geworden zijn, aan de man die ze gestolen heeft; vervolgens van de man die daardoor zelf *hērem* geworden is, aan het volk.

Dat blijkt ook uit Deut. 7:25. De afgodsbeelden van de Kanaänieten moeten worden verbrand; het is ten strengste verboden zich iets toe te eigenen van het goud of zilver dat er aan zit, want dat is een gruwel voor Jahve. Dan volgt er: gij zult zulk een gruwel niet in uw huis halen, zodat gij *hērem* wordt evenals die.¹³⁾ Gij zult het veeleer verafschuwen en als een gruwel beschouwen, want het is *hērem*. De uitdrukking die hier gebruikt wordt, is nog iets breder sterker dan die in Joz. 7:12. Het *hērem*-karakter dat kleeft aan alles wat met afgodsbeelden in verband staat, wordt als een besmetting overgedragen op iemand die er iets van zou meenemen, ja het besmet ook zijn huis en alles wat er in is. Het is duidelijk dat een woord als „banvloek”¹⁴⁾ de bedoeling van de tekst niet geheel weergeeft. De er achterliggende voorstelling is veel concreter; het is die van de contagio die van een „geladen” voorwerp uitgaat.

Wat moet er nu gebeuren met iemand die *hērem* geworden is? — Het antwoord op die vraag wordt op het einde van het verhaal in Joz. 7 gegeven. In vs. 25 wordt breedvoerig meegedeeld: geheel Israël stengde hem, en verbrandde hen (het gaat niet alleen om Achan, maar ook om zijn gezin, zijn vee en zijn verder bezit — alles en allen die in onmiddellijke aanraking met de „besmettingshaard” zijn geweest), en *wierp hen met stenen*, en richtte een grote *steenhoop* over hem op. Dat dit inderdaad de gewone straf was voor die overtredingen, waardoor men *hērem* word (ook wanneer de stening er niet opzettelijk bij wordt vermeld, zoals in Deut. 7:26, waar de strafbepaling geheel ontbreekt), blijkt uit Ex. 22:19 gecombineerd met Deut. 17:2 vv. Op eerstgenoemde plaats staat dat hij die aan de goden offert, behalve alleen aan Jahve, als *hērem* zal worden behandeld;¹⁵⁾ op de tweede plaats wordt tegen ieder die zich schuldig maakt aan afgodendienst, uitdrukkelijk de doodstraf door stening geëist.

Is het bovenstaande juist, dan is daarmee op zijn minst waarschijnlijk gemaakt, dat wij althans op die plaatsen in het O.T., waar

¹³⁾ *wēhājītā hērem kāmōhū*.

¹⁴⁾ Zo o.a. *Leidse* en *Z. Afr. vert.*, ook de *Canisiusvert.* Dichter bij het oorspr. SEGOND: *dévoué par interd.*

¹⁵⁾ *jōhōrām*. Mogelijk dat in de tekst *ōhērīm* is uitgevallen, maar beslist noodzakelijk is deze onderstelling niet. In ieder geval is er geen reden om *jōhōrām* te emenderen; het wordt door Tg. Onk., Aq., Symm., Thod., LXX gesteund.

(al of niet met zoveel woorden uitgesproken) de *hērem*-gedachte op de achtergrond staat, de steniging moeten zien als een handelwijze waardoor de gemeenschap een gevaarlijke macht uit haar midden uisdrijft. Het gaat daarbij allerminst om een „ziel" of een „geest" die men wil binden, maar om een gevreesde kwaliteit die moet worden uitgebannen, opdat zij de samenleving niet aantasten en ten ondergang brengen zal. Een persoon die *hērem* geworden is, is wat de Romeinen „sacer" zouden noemen.¹⁶⁾ Daarom moet hij uit den weg worden geruimd. Maar daarom ook moet dat zó gebeuren, dat deze kwaliteit zich niet verder verspreiden kan; men raakt die mens niet aan, maar doodt hem door middel van steenworpen, en begraaft hem eventueel onder een steenhoop, al of niet na verbranding. Het kwaad wordt zo radicaal mogelijk uitgebannen. De steenhoop draagt in het O.T. doorgaans het karakter van een herinneringsteken aan de misdaad en de daarop gevolgde uitbanning. Elders, bijv. in Griekenland¹⁷⁾ is het begraven onder een steenhoop een echte *devotio diis inferis*; door deze wijze van ter dood brengen „bant" men iemand in de onderwereld.

Het gaat dus niet in de eerste plaats om een straf, maar om een daad waardoor de gemeenschap zichzelf beveiligd, en zich bevrijdt van een gevaarlijke kiem in haar midden. Dat blijkt ook uit het feit dat het telkens weer de gehele gemeenschap is, die bij de steniging handelend optreedt.¹⁸⁾ Als daad van enkelingen of van een willekeurige groep mensen zou de steniging een collectieve moord zijn, die dan ook onherroepelijk bloedschuld met zich zou brengen.¹⁹⁾ Als rituele daad van de gehele gemeenschap, krachtens gewoonterecht of ingevolge een van de godheid afkomstige wet, werkt de steniging niet alleen geen schuld, maar brengt juist bevrijding: naast de bovenbeschreven dynamistische voorstellingen, die in deze practijk tot uiting komen, kan hier ook het zich distancieren van de misdaad en de misdadiger een rol spelen; door hem te doden rechtvaardigt zich de gemeenschap.²⁰⁾ Wij dienen dus onderscheid te maken, weliswaar niet in oorsprong, maar wel bij de verdere ontwikkeling, tussen de „spontane" en de „rituele" steniging. Bij de laatste worden zekere vormen in acht genomen. Juist daarin bestaat het verschil tussen de steniging bijv. van Adoram²¹⁾ en die van een overtreder in de zin van de O.T.-ische wet. In het eerste geval hebben wij te doen met een uit-

¹⁶⁾ A. LODS, *Israël* I, 332 v.

¹⁷⁾ B. SCHMIDT, *Steinhaufen als Fluchmale*; *Neue Jahrb. f. Philol. u. Paedag.* 147 (1893) 369-395, met tal van voorbeelden.

¹⁸⁾ Lev. 20:2 (subject: *am hā'āres*); Lev. 24:16; Num. 15:35 (*kōl hā'ām*); Leut. 13:10; 17:7 (*kōl hā'ām*); Deut. 21:21, 22:21 ([*kol*]ansjē *ir*).

¹⁹⁾ Vgl. 2 Kron. 24:21 en Matth. 23:35.

²⁰⁾ Vgl. Lev. 20:4: Als het volk de schuldige niet doodt, dan zal Jahve zelf optreden en dan vallen er méér slachtoffers!

²¹⁾ 1 Kon. 18:12.

barsting van de volkswoede, die zich ontlaadt in het doden van de koninklijke vertegenwoordiger met het eerste het beste middel dat zich voordoet: de stenen die op de grond liggen. In het tweede geval hebben wij te doen met een primitieve rechtspleging, een volksgericht, waarbij op de aanklacht een (zij het summier) proces volgt; er treden getuigen op, die de schuld aantonen, en die dan ook als eersten beginnen met het voltrekken van de straf; eerst daarna werpt ook het verzamelde volk stenen naar de veroordeelde.²²⁾

Beschouwen wij de overtredingen waarop in de O.T.-ische wet de steniging is gesteld, dan treft ons het grote aantal waarbij dat het geval is, en ook de uiteenlopende aard ervan. Dit in tegenstelling met andere volken waar de steniging bekend is: het gaat daar vrijwel steeds om enkele, zeer bepaalde, misdragingen die met steniging worden gestraft. Dat blijken steeds zulke te zijn, waarop de gemeenschap bijzonder fel reageert, omdat zij zich onmiddellijk in haar bestaan bedreigd voelt of omdat de heilige orde der dingen in het gedrang gekomen is (wat practisch vaak op hetzelfde neerkomt): verraad, vadermoord, incest.²³⁾ Uit het O.T. laat zich echter een hele lijst samenstellen van gevallen, waarin deze straf werd toegepast — of juist gezegd: werd *voorgescreven*; want dat theorie en practijk elkaar op dit punt niet dekten, blijkt uit vergelijking van bijv. Num. 15:35 (Jahve beveelt door een orakel dat een sabbatschender gestenigd zal worden) met plaatsen als Am. 8:5; Jer. 17:21 vv. (waar sabatschending een vrij algemene zonde blijkt te zijn). Niet alleen religieuze overtredingen als afgoderij (Deut. 17:2 vv.) en vergripen tegen de *hērem* (zie boven) vallen onder de bedreiging met steniging, niet alleen ook ernstige sexuele misdrijven als incest en sodomie,²⁴⁾ maar ook de ongehoorzaamheid van een zoon die, ondanks alle waarschuwingen van zijn ouders, in zijn houding blijft volharden²⁵⁾ en bewezen ontrouw van een verloofd meisje.²⁷⁾ Er zijn gevallen bij, waarin de straks genoemde dynamistische achtergrond nog duidelijk waarneembaar is, zo bijv. wanneer een man of vrouw die een *ōb* of een *jid^cōnī* in zich hebben, moeten worden gestenigd;²⁸⁾ maar er zijn er ook, waarin van zulk een achtergrond niets blijkt. En het aantal van deze laatste laat zich nog vermeerderen, wanneer wij daaraan toevoegen die plaatsen,

²²⁾ Deut. 13:10; 17:6 v.

²³⁾ Vgl. R. HIRZEL, *Die Strafe der Steinigung*, in *Abh. Sächss. Ges. d. Wiss.* 27 (1909) nr. 7; 222 vv.; K. LATTE, *Steinigung*, in *Pauly-Wissowa*, Realenc. 2 R., IIIA, 2294 vv.; G. GLOTS, *Lapidation*, in DAREMBERG-SAGLIO, *Dictionnaire des Antiquités*, III, 927 vv.; ERE I (s.v. Adultery); IV (s.v. Crimes and Punishments).

²⁴⁾ Vgl. ED. KÖNIG, *Steinigung*, PRE³ XVIII, 792 vv.

²⁵⁾ Lev. 20:11v., 14.

²⁶⁾ Deut. 21:18 vv.

²⁷⁾ Deut. 22:20 vv.

²⁸⁾ Lev. 20:27.

waar als straf niet uitdrukkelijk de steniging wordt genoemd, maar eenvoudig „terdoodbrenging” of „afsnijding”, „uitroeiing” (*karat*), woorden die soms blijkens het verband of ook blijkens parallelle teksten de steniging bedoelen.²⁹⁾ Het is op zijn minst genomen mogelijk, ook op die plaatsen waar *karat* of terdoodbrenging wordt gebruikt, en waar noch het verband noch parallelle plaatsen een nadere aanduiding geven, te denken aan steniging.³⁰⁾

Hoe dit zij, de O.T.-ische wet heeft in vergelijking met het gewoonterecht van andere volken een grote uitbreiding gegeven aan de gevallen, waarin steniging werd geëist. Daarvoor zijn twee oorzaken te noemen. In de eerste plaats het eigen karakter van het Jahvisme, dat Israël afzondert van de andere volken, geroepen als het is om Gods volk te zijn. Dat brengt met zich mee een radicaal afsnijden van alles wat met die dienst van Jahve niet verenigbaar is, en wat met het „verbond” niet strookt. Daarom wordt de steniging allereerst geëist tegen ieder die andere goden dient of het volk daartoe verleiden wil, tegen wie tekort doet aan Jahve's eer, zijn naam lastert, zijn heiligheid niet ontziet, zich in verbinding stelt met demonische machten (toverij, waarzeggerij) enz. Dat alles zijn in Israël motieven voor zulk een radicale verwijdering van de overtreder, en tegelijk zulk een reiniging van het volksgeheel, als de steniging is — motieven die men bij geen ander volk aantreft. Daarom kan juist bij Israël de steniging ook worden gesteld op een cultisch vergrijp als bijv. het overtreden van het sabbatsgebod (Num. 15:35 v.) omdat dat een inbreuk betekent op Jahve's verbond.³¹⁾ Wanneer, zoals dat in Israëls wet het geval is, de verhouding van God en volk primair is, dan komen er allerlei nieuwe dingen binnen de gezichtskring van de wetgever, die in een ander milieu buiten beschouwing blijven. En dan wordt de vanouds bestaande steniging behalve op die overtredingen welke daarvoor sinds oude tijden in aanmerking kwamen, vooral ook toegepast op de miskenning van Jahve's heiligheid.

Deze nadruk op het verbond heeft in de tweede plaats tengevolge dat de verhouding Jahve-Israël voor een belangrijk deel uit de sfeer van het irrationele wordt getrokken en geplaatst in de sfeer van

²⁹⁾ Bijv. Ex. 22:18 (een tovenaars zult gij niet in leven laten) en Lev. 20:27 (een waarzegster moet gestenigd worden); evenzo Ex. 21:17 tgo. Deut. 21:21; Lev. 24:16 naast elkaar „gedood worden” en „stenigen”; bij de sexuele zonden in Lev. 20 betekent „gedood worden” zonder twijfel „gestenigd worden”. — Voor *karat* zie: DIESTEL, *Jahrb. f. Prot. Theol.* V, 299 v. (1879); DILLMAN, *Genesis*³ (1886) 257 v.; ERE IV, 281; NOORDTZIJ, Levit. 89 (Korte Verkl.); HOLZINGER, *Genesis* 127 (MARTI's Handb.).

³⁰⁾ Vgl. GISPEN, *Exod.* 125 (Korte Verkl.): „uitroeiing” betekent dood door steniging; uitbanning had oudtijds wel alleen op die wijze plaats.

³¹⁾ Ook elders volgt op cultische vergrijpen wel steniging, maar daar gaat het steeds om positieve misdaden als ontwijding van een tempel of profanering van een godsbeeld, niet om verontachtzaming van een goddelijk gebod.

de verplichtingen waaraan Israël moet voldoen, wanneer het de zegeningen van het verbond zal blijven ontvangen. Maar het niet nakomen van verplichtingen brengt straf met zich mede, en dat geldt niet alleen voor het volk als geheel, maar evenzeer voor ieder die individueel het goddelijk gebod overtreedt, en daardoor de verhouding van het volk tot Jahve in gevaar brengt. Daaraan is het te danken dat naast het oude motief: verwijdering van de schuldige en wegdoen van de „besmetting”,³²⁾ het nieuwe motief optreedt van de steniging *als straf in juridische zin, en dat deze straf wordt geëist ook in allerlei gevallen, waarin dat oudtijds niet gebeurde*. De steniging wordt steeds meer de doodstraf bij uitnemendheid, en van de oude dynamistische achtergrond wordt steeds minder gevoeld.

Aan deze verschuiving zal het ook te wijten zijn dat op één plaats in het O.T., in tegenstelling tot die waarin wij ons uitgangspunt hebben genomen, niet alleen geen sprake is van het vermijden van contact met de man die gestenigd moet worden, maar zelfs uitdrukkelijk *handoplegging wordt voorgeschreven*. In het verhaal in Lev. 24:10 vv. lastert en vloekt een jongeman de Naam (sc. van Jahve). Men zet hem in verzekerde bewaring totdat Jahve zou hebben uitgesproken wat er met hem moet gebeuren. Jahve's bevel luidt (vs. 14): breng de lasteraar buiten de legerplaats, en allen die het gehoord hebben, moeten hun handen op zijn hoofd leggen (*samak*), en dan zal de gehele volksvergadering (*°ēdā*) hem stenigen.

Men heeft deze handoplegging op verschillende wijzen trachten te verklaren. Men heeft er een *overdracht van schuld* in willen zien,³³⁾ en zich daarvoor beroepen op de betekenis die deze rite in ander verband zou hebben.³⁴⁾ De gedachtengang is dan deze, dat zij die de lastering hebben gehoord, in zekere zin mede-schuldig zijn aan de zonde, en dat zij door de handoplegging die schuld weer terugleggen op de bewerker ervan. Maar in de eerste plaats is het geenszins zeker dat de *samak*-rite overal dezelfde betekenis heeft;³⁵⁾ in de tweede plaats

³²⁾ Dat deze gedachte, zij het naar het ethische omgebogen, blijft bestaan, blijkt uit plaatsen als Deut. 13:6; 17:7, 12; 22:21 v., 24, waar sprake is van het „wegdoen van het kwade uit uw (of Israëls) midden”.

³³⁾ Zc o.a. VOLZ, ZATW 21 (1901), 97; NOORDTIJZ, Levit. (K. Verkl.) t.p.; DE WILDE, Levit. (T. en U.) t.p.

³⁴⁾ Bij het zondoffer (Lev. 4:4, 15, 24, 29, 33) en bij de bok voor Azazel (Lev. 16:21).

³⁵⁾ Vgl. G. BEER, Exodus (HAT) 145. Bij de aanbieding van een *°ōlā* of een *šjēlāmim*-offer (Lev. 1:4; 3:2, 8, 13) komt overdracht van schuld niet in aanmerking. En het zondoffer bij de priesterwijding (Ex. 29:10, 15, 19=Lev. 8:14v, 19) draagt toch ook een ietwat ander karakter dan het gewone *hattāt*. Bij de Levietenwijding leggen eerst de *Israëlieten den Leviten de handen op* (Num. 8:10) die dan als een beweegoffer voor Jahve door Aäron worden bewogen; daarna moeten zij zelf hun handen leggen op een van die tot zondoffer bestemd is (vs. 12). — Zie voorts J. HERRMANN, *Die Idee der Sünde im A.T.* (1905) 73; W. EICHRODT, *Theol. d. A.T.* I 78 v.; AD. METZINGER, *Biblica* 21 (1940) 159-187 (*Die Substitutionstheorie und das A.T.liche Opfer*).

maakt een dergelijk heen-en-weer-gaan van de schuld toch wel een ietwat zonderlinge indruk; als *samak* in verband met het zondoffer inderdaad overdracht van de schuld bedoelt, dan is het steeds de *schuldige zelf*, die de rite volvoert (of een vertegenwoordiger van het volk, wanneer het om collectieve schuld gaat); het gaat *nooit* om de schuld van een *ander*, waarmee men eventueel besmet is. In de derde plaats: wanneer de hoorders van de lastering mede-schuldig zijn, waarom geldt dat dan ook niet van de getuigen van andere overtredingen,³⁶⁾ en waarom wordt daar dan ook niet de handoplegging vereist om de schuld terug te leggen op de bewerker ervan?

De andere verklaring die reeds bij de joodse commentatoren gevonden word,³⁷⁾ ziet in de handoplegging een *schuldigverklaring*, een uitdrukkelijk *aanwijzen* dat hij de dader is, en dat zijn bloed op zijn eigen hoofd zal neerkomen. Zij verdient m.i. de voorkeur boven de eerstgenoemde opvatting omdat zij zich niet laat leiden door de te enge interpretatie van *samak*, die alleen met de zondoffers rekening houdt. Zij wordt bovendien niet gedrukt door het tweede bovengenoemde bezwaar. Alleen het derde bezwaar blijft ook hier bestaan: het O.T. kent geen ander geval waarin de steniging moet worden voorafgegaan door de handoplegging der getuigen. Er is ook geen enkele reden te vinden, waarom dat speciaal bij de zonde in kwestie zou moeten gebeuren, alsof de „besmetting” door lastering of vloeken van Gods naam erger zou zijn dan bijv. directe afgodendienst.

Houden wij vast, gelijk ik meen dat wij moeten doen, aan de rituele steniging als een typisch doden uit de verte,³⁸⁾ dan zullen wij in Lev. 24:14 een contaminatie moeten zien met een offerrite, en wel waarschijnlijk een, waardoor de handelende persoon het dier *aanwees* als *zijn offer*,³⁹⁾ gelijk dat gewoonlijk blijkbaar geschiedde. (Zie N. 35).